

ИЗАБРАНА ПИСМА ПИСМО ПРВО [МЕЛАНИЈИ]*

ἈΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ἘΠΙΣΤΟΛΩΝ Α΄.

Ἐυαγρίου Ποντικῶ

Евагрије Понтијски

Τὸ λεγόμενον ὅτι ὁ δηχθεῖς 1. Каже се да од змије ује-
ὑπ' ἐχίδνης οὐ πολὺ πάθος ден /човек/ лакше подноси

* Међу многобројним делима Евагрија из Понта (345–399) сачуван је и корпус од 64 *ἵεσμα*. Судбина ових писама је занимљива и захтева кратко објашњење. Осим једног на грчком (сачуваног као 8. *ἵεσμα* *Василија Великоῖ*) готово сва писма су сачувана једино у древном сиријском преводу. На грчком постоје незнатни фрагменти појединих писама. Сиријски превод (заједно са поузданим грчким ретроверзним преводом) објавио је В. Франкенберг у: Frankenberg, W., *Euagrius Ponticus*, Weidmann, Berlin 1912. Овај ретроверзни грчки текст је прештампан (са мањим граматичким и ортографским исправкама) и објављен у савременом атинском издању дела Евагрија Понтијског (Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων, ΒΕΠΕΣ, Τόμος 79, *Ἐυάγριος Ποντικός, Ἐπιστολαί*, Αθήναι 2000, 185–237) и ми га одатле преузимамо као основу за наш превод (прво писмо се налази на странама 192–193). Преостале грчке фрагменте објавили су: Claire Guillaumont, „Fragments grecs inédits d’Évagre le Pontique“, у: J. Dummer (ed.), *Texte und Textkritik*, TU 133, Akademie-Verlag, Berlin 1987, 209–221; као и: Paul Géhin, „Nouveaux fragments grecs des lettres d’Évagre“, *Revue d’Histoire des Textes* 24, 1996, 117–147. Нумерација и подела текста (која иначе не постоји у сачуваном сиријском преводу и грчким фрагментима) је преузета из (данас чувеног) немачког превода *Писама*, који је урадио и коментаришао бивши бенедиктински монах а данас православно-схијеромонах Габријел Бунге (Gabriel Bunge) у: *Evagrius Pontikos, Briefe aus die Wüste, Eingeleitet, übersetzt und kommentiert von Gabriel Bunge*, Paulinus-Verlag, Trier 1986. Колико је нама познато, ово је до сада једини превод Евагријевих писама на неки од савремених језика. Из поменутог немачког издања смо црпели и основну грађу за фусноте и на њој градили своје коментаре и напомене. Такође, Бунгеов превод нам је био од велике користи у разумевању

ὑπομένει εἰ ὁμιλεῖ ἄλλω τινὶ ὑπ' ἐχίδνης δηχθέντι καὶ ἐγὼ τοίνυν ἐν ταῖς πολλαῖς μου πληγαῖς τὴν ψυχὴν μου παραμυθοῦμαι σοὶ διαλέγων πολὺ τεθραυσμένη ὅτι πολλοὶ καὶ μεγάλοι οἱ τῶν δαιμόνων πρὸς ἡμᾶς δόλοι φιλοτιμουμένους τὴν γνῶσιν Χριστοῦ κτᾶσθαι.

страдање ако разговора са неким ко је исто доживео;¹ тако сам и ја утешен у многим ранама моје душе, говорећи теби – која често биваш рађавана – да су многобројне и велике демонске /преваре/ против нас који се силно трудимо да стекнемо познање Христа.²

грчког текста. Речи у косим заградама су додаток преводиоца. Оне су додате ради лакшег разумевања самог текста.

Евагрије из Понта је био веома плодан писац, а водио је и обимну кореспонденцију. Осим два значајна писма (такозвано *Писмо о вери* и *Велико писмо*), остатак епистоларног корпуса се бави Евагријевим свакодневним животом, прецизније говорећи, улогом коју је имао као *духовни ошац* многобројних њему савремених личности. Такође, писма бацају ново светло на Евагријеву теологију, посебно на врло развијену и интимну *христологију*. Ко су прави адресати Евагријевих писама данас није сасвим познато. Ипак, постоје трагови и слутње. Идући за њима, Габријел Бунге је у свом издању *Писама* хипотетички навео имена Евагријевих кореспондената. Следећи њега, ми смо прво писмо хипотетички адресирали на *Меланију* (једну од важнијих личности у Евагријевом животу). О њој Бунге пише: „Die Adressatin ist eine Dame von hoher Geburt, die sich von ihrer Bekannten, wohl wegen des Lebens, das sie gewählt hat, herabgesetzt sieht. Mann wird an die Schwierigkeiten erinnert, die Melania durch ihren Entschluss, ihr weltliches Leben aufzugeben und in Jerusalem als einfache Nonne zu leben hatte, aber auch an den Bericht des Palladios über ihr Zusammentreffen mit dem Statthalter von Paläsetina, bei dem er sehr fein dei Demut der Magd Christi, aber auch den Stolz der Aristokratin herausstellt. Evagrius spielt zu Eigang des Briefs auf gemeinsame missliche Erfahrungen an, und mann wüsste gerne, was gemeint ist. Villeicht ist an Verleumdungen gedacht, dennes sich beide gegen Ende ihres Leben ausgesetzt sahen.“ (*Evagrius Pontikos, Briefe aus die Wüste*, 187–188).

¹ Евагрије на овом месту цитира оновремену добро познату пословицу/изреку. У другом спису Евагријевом, наиме у тексту *О различитим злим помислима* (*De diversis malignis cogitationibus*, PG 79, 1200–1233, XIII), слика змије (врло отровне врсте поскока, грчки ἐχίδνα) јавља се као символ *шуйе* или *жалосији* (λύπη). Као што је добро познато, у библијском светоназору змија је такође и символ *зла*.

² Уп. Филип. 3, 8. Као што смо горе напоменули, Евагријева писма дају сасвим нови увид и праву слику о месту Христовом и о значају *христологије* у његовој дубокој и сложеној теологији. Овде ће пре свега бити занимљиво као употређивање са стереотипним и општим местима о Евагријевој теологији, посебно онако како је иста рефлектована у радовима православених (и других) теолога прошлог века, а на трагу француских проучавалаца (брачног пара Гиљамон и других) евагријанског наслеђа (који су Евагрија читали превасходно у кључу анатема са Петог васељенског сабора и крајње поједностављених стереотипа о „оригенизму“, „интелектуализму“, „јелинизму“, „философирању“, и томе слично). Да су ствари ипак другачије (тј. да личност Исуса Христа и *христологично*

Μόνον γίγνωσκε ὅτι οὐδὲ εἷς τῶν πειρασμῶν τοιαύτην παρῴρησιαν δίδωσι τῇ ψυχῇ καιρῷ προσευχῆς, οἷαν δίδωσιν ὁ τὴν σάρκα καταλαμβάνων πειρασμός, οὐδὲ ὁ Κύριος ἡμῶν τοιαύτην ἀπάθειάν τι ἐμποιεῖ ὡς τῷ ἐν ὁμολογίαις τὰ ἐπιτυχόντα ὑπομένοντί τε καὶ τῆς ἀνάγκης ταύτης καταφρονοῦντι. Καὶ ἀναπειθέτω σε ὁ μακάριος Ἰωβ ὃς μετὰ τὸν ἐν τούτῳ τῷ δέσματι ἀγῶνα τὸν θεὸν ἐώρακε καὶ παρ' αὐτοῦ ἔμαθε τίς ἢ αἰτία ὧν ὑπέμεινε πειρασμῶν.

Καὶ ἡμεῖς εἰ γάρ μόνον ἐν ταῖς ὀδύναϊς ἡμῶν μελετῶμεν τὸν Κύριον εὐλογοῦντες τε καὶ

2. Ипак, треба да знаш да ниједно искушење не даје души такву искреност у време молитве³ као што то чини телесно искушење; нити наш Господ икоме даје такво бестрашће⁴ као што дарује ономе који све подноси успешно са благодарењем и презире ову / телесну/ потребу. Нека те блажени Јов увери /у речено/, он који је након борбе у овој кожи угледао Бога и од Њега сазнао разлог за подношење својих искушења.⁵

3. Када бисмо размишља-ли о нашим боловима, хвалећи Бога и не гневeћи се на оне ко-

јесу центар хришћанског живота у Евагријевој теолошкој мисли), сведочи како ово, тако и готово сва друга писма (те остали мањи и већи новопронађени списи) Евагрија Понтијског, као и његова чита зависност од теологије великих кападокијских отаца 4. века (на првом месту Григорија Богослова – којег Евагрије назива својим учитељем на многим местима), те од аскетске теологије великих египатских монаха (Макарија Египатског и Макарија Александријског).

³ За Евагрија ће израз „време молитве“ (καιρῷ προσευχῆς) имати синонимно значење са догађајем непосредног сусрета са Светом Тројицом и томе слеђујућим богопознањем. Од коликог значаја је пракса молитве (не само у ужем аскетском смислу дисциплине већ и у дубоком теолошком смислу односа са Христом) сведоче и следеће речи самог Евагрија: „Н προσευχῆ ὁμιλία ἐστὶ νοῦ πρὸς Θεόν“ (О молишви, 3); у преводу: Молитва је разговор ума са Богом.

⁴ Евагријево (као и отачко) означавање појма *бесстрашћа* (ἀπάθειά) нема никакве везе са данашњим схватањем речи *апатија*, а у значењу безвољности, утучености, унутрашње испрљености или можда депресије. Нити пак оно означава недостатак или одсуство *сћрасћи*. Напротив. Иако ће корени овог појма бити, чак и код отаца, неизбежно стоички, ипак је ту битна разлика. За Евагрија, *бесстрашће* је *сћање* *препорођеној*, *преображеној* и *исцељеној унутрашњеј човека*. Дакле, реч је о *новој сћварности* *новој човека*. *Здраве личности*. *О функционисању човека на начин обладогађених живоћних енергија*. Зато она није само плод човековог труда, већ и плод благодати Светога Духа. И не само то. Бестрашће није крај аскетског подвига и хришћанског живота, већ само један његов степен, само почетни потенцијал за остварење квалитетне егзистенције, те једна од инстанци на путу ка заједници са Христом, која се остварује као уподобљавање Њему у кротости и љубави. То би, укратко, било Евагријево поимање овог појма.

⁵ Уп. Књигу о Јову, 38.

πρὸς τοὺς ἡμῖν διακονοῦντας μακροθυμοῦντες ἀκούντες δὲ ὠφελίμων θεωριῶν διηγήσις οὗτοι γὰρ εἰσιν οἱ νόμοι τῶν οὕτως πειροζομένων. Εἰ γὰρ οἱ ἡμᾶς πειράζοντες ἐν τῷ κατασπᾶν ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἀνω μελετῶν πειράζουσιν, ἡμεῖς δὲ διατριβὰς ἀνθρώπων ῥεμβομένων καὶ γυναικῶν προσεπιτίθεμεν τὰς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν πληγὰς ἡμεῖς διπλασιάζομεν.

Μνημόνευε ὅτι καὶ τοὺς φίλους Ἰώβ θέλοντας θεωρία λόγων τῆς θεοῦ προνοίας τὸν θλιβόμενον παρακαλέσαι ὁ πονηρὸς ἐπώτρυνε πλανῶν τὸν μακάριον πρὸς ὀργὴν ἐρεθίζειν, εἰδὼς ὁ κατάρατος ὅτι ἀλγοῦμενος ταχέως θυμοῦται. Μακροθύμησον δὴ ἐὰν καλούσης σου ἀποκνῶσιν ὑπακούειν ὅτι καὶ τοῦτο μέρος ἐστὶ τῶν πειρασμῶν· γέγραπται γὰρ θεράποντά μου ἐκάλεσα καὶ οὐχ ὑπήκουσεν. Καὶ εἰ τις τῶν γνωστῶν σου καταφρονεῖ μὴ θαύμαζε ὅτι καὶ οἱ φίλοι Ἰώβ ἀνελεήμονες πρὸς αὐτὸν ἦσαν. Πάντα δὲ ταῦτα πραγματεύει ὁ πονηρὸς θέλων συγχέειν τὴν διάνοιαν ἢ εἰς

ји нам служе, чули бисмо и корисне приповести о духовном сагледавању.⁶ Јер такви су закони за оне који су слично искушавани. Но, ако нас кушачи ометају у духовном сагледавању виших стварности, само ћемо умножити нападе непријатеља будемо ли празнословили са непостојаним мушкарцима и женама. Сети се: иако су Јовови саговорници хтели да утеше свог пријатеља кроз созерцање логоса божанске промисли,⁷ ђаво их је искористио како би разбеснео блаженог Јова. Јер ђаво зна да онај ко трпи бол, лакше бива доведен у стање беса.

4. Зато стрпљиво подноси ако вапиш а од друге стране не добијаш одговора. И ово је удео искушаваних, јер писано је: „Дозвах слугу свога и не одговори ми.“⁸ И не чуди се ако те неко од познаника искушава, будући да ни Јовови пријатељи нису имали милости према њему. Зли /ђаво/ уређује све ове ствари, желећи да помрачи

⁶ Овде смо намерно изоставили стару (посрбљену) руску партикулу *созерцање*. Мора се признати да старе речи губе значења и траже нова осмишљавања. Зато би уместо наведене речи овде сасвим одговарали и појмови попут: *умозрење, унушрашње и духовно сагледавање* – за коју смо се на крају и одлучили.

⁷ Ово се односи на значајне појмове у евагријанској теологији: на концепт духовног сагледавања (контемплације, умозрења, созерцања) логоса суда (Λόγοι κρίσεως) и логоса промисли (Λόγοι προνοίας). Наведени појмови, укратко и појединостављено, значе следеће: логоси суда се тичу есхатолошке судбине творевине и човека у заједници са Светом Тројицом, а логоси промисла се тичу човековог стварања, доласка у постојање, те целокупног смисла егзистенције.

⁸ Уп. Књигу о Јову 19, 16.

θεὸν ὡς ποιητὴν ἀποβλέπομέν τε
καὶ καθαρὰν προσευχὴν τῷ θεῷ
προσάγομεν.

Καὶ μετὰ τούτων πάντων
εἰ οἱ πειραζόμενοι μᾶλλον
προσάγονται τῷ θεῷ τῷ
παρ' αὐτοῦ βοήθειαν ζητεῖν,
προσάγεσθαι δὲ πρὸς τὸν θεὸν
ἀγαθόν ἐστι πειράζεσθαι ἄρα
ἀγαθόν ἐστιν. Εἰ περ καθὼς
λέγει ὁ μακάριος Παῦλος· ἡ
θλιψὶς ὑπομονὴν κατεργάζεται
ἐν ἡμῖν, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν,
ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα ἡ δὲ ἐλπίς οὐ
καταισχύνει, ὅτι ποιεῖ τὸν νοῦν
αὐτὸν δεκτικὸν τῆς βασιλείας
τοῦ οὐρανοῦ.

ум,⁹ којим созерцавамо Бога
као Творца и којим приносимо
чисту молитву¹⁰ Богу.

5. У свему наведеном ис-
кушавани постају само још
ближи Богу, тражећи помоћ
од Њега; јер ако је добро бити
близак са Богом, онда им њи-
хово искушење сасвим бива
од користи. Ако је тачно, као
што блажени Павле каже, „да
невоља гради трпељивост, тр-
пељивост пак прекаљеност, а
прекаљеност наду; и нада не
срамоти“,¹¹ онда /искушења/
оснажују ум, чинећи га при-
јемчивим за Царство Божије.

⁹ За највећи број савремених људи грчки појам *νοῦς* назначава способност умности, ума, логике, мишљења или рационалне мисли. Међутим, ствари нису тако једноставне. У грчкој традицији (у најбољем и најширем схватању те речи) *нус* (наиме ум) је представљао човекову *унуџрашњу*, *духовну димензију бића*. Реч је о способности да се истина ствари схвати на *инуџуиџиван*, односно *унуџрашњи* начин. Колико год звучало неочекивано, за самог Евагрија ће ствар познања Бога бити више у домену *инуџуиџије*, *сусрећа*, *искушва* и *виђења*, неголи ствар умности, логике, мишљења и интелигенције. Као што стоји на једном месту: „Н τοῦ Χριστοῦ γνῶσις οὐ διαλεκτικῆς χρίζει ψυχῆς, ἀλλὰ βλεπούσης“ (*Гностичке љаве*, 4, 90); у преводу: За познање Христа је потребна душа вична не у дијалектици, већ у сагледавању. Дакле, *нус* је овде схваћен као највиша димензија људске личности; као оно персонално у најбољем смислу; *Нус* је образ Божији (*imago Dei*) у човеку. *Нус* је, дакле, способан да позна Бога услед своје сличности са Њим. Из овог угла постаје много теже и незбиљније проглашавати Евагријеву теологију за „рационалистичку“ и „интелектуалистичку“.

¹⁰ Ово је још један од средишњих појмова Евагријеве теолошке мисли, посебно његовог учења о молитви. Пратећи самог Евагрија кроз текстове, увидећемо да би појам *чисте молишве* (*καθαρὰν προσευχὴν*) значео следеће: молитвени покрет *ума* изнад/изван сваког чулног познања ка самом Богу, који је бестелесан, нематеријалан и без облика. *Чиста молишва* је одбацавање свих концепата, схема, помисли и сваке друге имагинације о Богу. Не ради се само о лошим или злим помислима, које узнемиравају ум који се моли, већ треба одбацити и оне неутралне и добре помисли: дакле, треба одбацити све људске помисли. *Чиста молишва*, овако схваћено, била би једна радикална апофатичка (данас бисмо рекли и деконструкцијска) стратегија искуства Свете Тројице, која избегава и заобилази сваку асоцијацију на метафизику или онтотеологику.

¹¹ Уп. Рим. 5, 3.

Σὺ τοιγαροῦν σωφρονοῦσα
σπεῦδε καλὸν παράδειγμα
γενέσθαι οὐ μόνον ταῖς γυναῖξιν
ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀνδράσι, ὥστε
ἀρχέτυπον εἶναι τῆς υπομονῆς·
ὅτι πρέπει μαθητῇ Χριστοῦ ἕως
αἵματος ἀγωνίζεσθαι καὶ πᾶσιν
ἀποδείξαι ὅτι καὶ τὰς γυναῖκας ὁ
Κύριος ἡμῶν ὤπλισεν ἀνδρεότητι
πρὸς τοὺς δαίμονας καὶ τὰς ἀσθ-
ενεῖς ψυχὰς δόσει τῶν τε ἐντολῶν
καὶ τῆς πίστεως ἐδυνάμωσεν.

6. Зато се потруди, о мудра
жено, да даш добар пример не
само женама већ и мушкарци-
ма, постајући узор трпљења;
јер приличи Христовој уче-
ници борити се до крви, све-
дочећи тиме свима да наш Го-
спод прима и жене под своје
окриље, дајући им мужевност
/у борби/ против демона и да
снажи нејаке душе /својим/
заповестима и вером.

*Превео са ирчког
и најписао коменџаре
Лазар Нешић*

Примљено: 20. 8. 2013.

Одобрено: 22. 8. 2013.